

Трибуна Молодих Учених

УДК 343.31

**ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ ТА ЗМІСТУ ВИНИ ПРИ ВЧИНЕННІ ВТРУЧАННЯ
В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ (ст. 376 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)**

Бершов Г. Є.,

здобувач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
навчально-наукового інституту права
та масових комунікацій
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація: Стаття присвячена дослідженню форм та змісту вини при вчиненні втручання в діяльність судових органів. Доводиться, що єдиною можливою формою вини основного складу злочину є прямиї умисел, а кваліфікованого – як прямиї умисел в цілому, так і змішана форма вини. Досліджуються інтелектуальні та вольові характеристики умислу при втручанні в діяльність судових органів. Здійснюється відмежування від суміжних складів злочинів за ознаками суб'єктивної сторони.

Ключові слова: судові органи, втручання, вина, умисел, необережність.

Аннотация: Статья посвящена исследованию форм и содержания вины при совершении вмешательства в деятельность судебных органов. Доказывается, что единственно возможной формой вины основного состава преступления является прямой умысел, а квалифицированного – как прямой умысел в целом, так и смешанная форма вины. Исследуются интеллектуальные и волевые характеристики умысла при вмешательстве в деятельность судебных органов. Осуществляется разграничение со смежными составами преступлений по признакам субъективной стороны.

Ключевые слова: судебные органы, вмешательство, вина, умысел, неосторожность.

Annotation: The article is dedicated to research of manners and matter of guilt at the feausance of interference with activity of judicial organs. Proved, that only the possible form of guilt of the base corpus delict is direct intention, and skilled is both direct intention on the whole and mixed form of guilt. Intellectual and volitional descriptions of intention are investigated at interference with activity of judicial organs. Differentiation comes true with contiguous compositions of crimes on the signs of subjective side.

Key words: judicial organs, interference, guilt, intention, carelessness.

Незалежний та ефективний суд – одна з базових умов державного суверенітету. На жаль, становлення демократичної, соціальної, правової держави України відбувається в конфліктній ситуації, коли значна частина органів влади виявляє дисфункцію як наслідок процесів криміналізації суспільства. Не є винятком у цьому аспекті й стан функціональної спроможності судових органів, незалежність яких підтримується поширеними фактами незаконного втручання в їх діяльність. Процеси обструкції неупередженому правосуддю мають цілеспрямовано блокуватися і, перш за все, засобами створення розширеної системи правових гарантій діяльності суддів. Чільне місце серед них посідають кримінально-правові гарантії, що зумовлює актуальність потреби в удосконаленні конструкції складу злочину, передбаченого ст. 376 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Суттєвий внесок у розроблення кримінально-правових проблем втручання в діяльність судових органів зробили такі вчені, як С.С. Аскеров, Є.М. Блажівський, І.Ю. Бунєва, А.В. Воронцов, О.С. Горелік, О.І. Друзін, І.М. Залялова, О.О. Кваша, В.І. Осадчий, Л.Н. Попова, Н.А. Попов, Ш.С. Рошковська, А.В. Савченко, М.І. Хавронюк, О.І. Чучаєв та ін. Разом із тим, проблеми суб'єктивної сторони складу цього злочину взагалі й змісту вини, зокрема, в наукових працях майже не порушувались, що й зумовлює актуальність теми статті.

Метою статті є характеристика форм та змісту вини при вчиненні втручання в діяльність судових органів.

Зауважимо, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 376 КК України, може вчинятися виключно у формі умислу. Необережність як така виключається тому, що конститутивною ознакою досліджуваного складу злочину є мета. Процес формування останньої є завжди усвідомленим, а сама мета є відображенням бажаного стану майбутнього. В цілому ж процес цілепокладання був предметом дослідження таких відомих психологів, як Л.С. Виготський, А.І. Леонтьєв, Е. Локк, Н.Ф. Наумов, С.Л. Рубінштейн, О.К. Тихомиров, Ю.М. Швалб та ін. Так, Ю.М. Швалб зазначає, що цілепокладання – особлива психологічна функція свідомості, яка забезпечується триванням психічних процесів й забезпечує конкретизацію, ієрархізацію, а пізніше й реалізацію цілей людини. Цілепокладання внутрішньо організовується як психологічна умова, початкова ланка розгортання діяльності щодо досягнення *бажаного результату* (курсив наш – Г.Б.) [1, с. 67]. Аналогічне за змістом розуміння процесу цілепокладання висловлює О.К. Тихомиров: «Цілепокладання – це формування образу майбутнього результату дій та прийняття цього образу в якості основи для практичних та розумових дій» [2, с. 17].

Із наведеного випливає кілька висновків: по-перше, цілепокладання є початковою ланкою діяльності взагалі й злочинної зокрема; по-друге, наслідком цілепокладання є формування мети як

образу майбутнього результату дій; по-третє, бажаність майбутнього обумовлює бажаність як складову вольової активності людини, спрямованої на досягнення змодельованого майбутнього стану. У зв'язку з цим не лише цілепокладання, а й активність волі (у формі практичних (фізичних) чи розумових дій) щодо досягнення поставленої мети (планування, програмування поведінки та реалізації відповідного плану, програми дій) супроводжується бажанням відповідного значення та спрямування. Отже, на нашу думку, є підстави вести мову про те, що втручання в діяльність судових органів може бути вчинене *лише з прямим умислом*.

У контексті зазначеного варто зауважити, що в теорії кримінального права при дослідженні змістовної характеристики умислу винного прийнято виділяти його інтелектуальні та вольові ознаки.

Говорячи про *інтелектуальні ознаки* умислу при втручанні в діяльність судових органів в розрізі основного складу цього злочину, вважаємо за доцільне оперувати визнаною в сучасній кримінально-правовій доктрині концепцією, згідно з якою усвідомлення особою злочинності діяння, зокрема, того, що має формальний юридичний склад, передбачає усвідомлення нею його фактичного характеру, а також соціально-правового значення [3, с. 25-26; 4, с. 43; 5, с. 38 та ін.]. Приймаючи до уваги запропоновані нами в попередньому розділі зміни до ст. 376 КК України, а також враховуючи її чинну редакцію, можна стверджувати, що винний, впливаючи на суддю (втручаючись в його діяльність), присяжного шляхом прохання, погроз, вказівок, критики їх діяльності у засобах масової інформації, не пов'язаної з її правовою оцінкою, чи в інший спосіб має усвідомлювати такі обставини:

1) *фактичний характер діяння*, що означає розуміння (усвідомлення), по-перше, способу дії, по-друге, спрямованості зазначеної дії на суддю чи присяжного, по-третє, того, що суддя чи присяжний розуміє значення вчинюваного винним дій та їх мету.

Усвідомлення способу впливу (втручання) передбачає розуміння винним того, що: а) його звернення до судді чи присяжного є проханням, а не заявленим у встановленому порядку клопотанням; б) інформаційний вплив (у словесній, письмовій чи конклюдентній формі) на суддю чи присяжного є погрозою, тобто достатньо *явно* виражає потенційно можливі майбутні негативні наслідки щодо судді чи присяжного у разі незадоволення вимог, що супроводжуються такою погрозою. При цьому винний також має усвідомлювати те, що суддею ці *погрози сприймаються як реальні*. У зв'язку з цим не впливає на кваліфікацію та обставина, що винний насправді не мав на меті або ж не мав реальних можливостей дійсно реалізувати висловлені (чи іншим чином доведені до відома судді, присяжного) ним погрози; в) висловлена усно чи письмово вказівка є владним приписом (чи-то на підставі адміністративного підпорядкування, чи-то на підставі неформалізованого впливу авторитету винного, обумовленого його посадою в органах державної влади, місцевого самоврядування тощо), який *сприймається винним із тих чи інших причин як обов'язковий до виконання*; г) висловлена у засобах масової інформації думка є критикою діяльності

судді, присяжного, що не пов'язана з їх правовою оцінкою, тобто виражає негативну оцінку діяльності відповідних суб'єктів, яка не ґрунтується на аналізі норм матеріального чи процесуального права.

Усвідомлення статусу адресата впливу (втручання), яким, власне кажучи, і зумовлений останній, ґрунтується на достовірному знанні винним службового положення особи в судових органах (суддя чи присяжний). Вчинення впливу на особу, яку винний помилково вважає такою, що має відповідний спеціальний правовий статус, або ж на дійсного суддю чи присяжного, однак які не мають у провадженні справи, у зв'язку з якою чиниться вплив із визначеною у ч. 1 ст. 376 КК метою, слід кваліфікувати як замах на неналежний об'єкт.

Якщо незаконний вплив чиниться на особу, яка зарахована до резерву на заміщення вакантних посад судді, то усвідомленням винного має охоплюватися факт перебування зазначеної особи у відповідному резерві та розуміння можливості зайняття нею у майбутньому посади судді.

Усвідомлення факту розуміння суддею чи присяжним характеру й значення незаконного впливу на них. Зміст інтелектуальної ознаки умислу винного, який чинить вплив (втручання) на суддю чи присяжного передбачає, таким чином, тісний зв'язок із розумінням зазначеними носіями судової влади спрямованості дій особи, яка винить втручання та його неправомірного характеру. Така ускладнена конструкція умислу, однак, є необхідною, адже в іншому випадку, не можна вести мову про *реальність* впливу як його іманентної ознаки. Саме розуміння того, що суддя чи присяжний усвідомлює характер й значення заходів впливу, дає підставу розраховувати винним на досягнення тієї мети, з якою вони застосовуються. Якщо ж винний застосовує неочевидні способи впливу та лише помилково вважає, що їх адресату відомі характер та значення відповідних заходів (наприклад, абстрактні багатозначні натяки, висловлені судді, чи погрози, виражені в конклюдентних діях, з яких однозначно не випливає їх зміст та спрямованість, тощо), вчинене слід кваліфікувати як замах на втручання в діяльність судових органів, зокрема, як замах із непридатними засобами.

Усвідомлення факту використання свого службового становища при вчиненні впливу на суддю службовою особою (ч. 2 ст. 376 КК України). Вчиняючи вплив (втручання в діяльність) на суддю службова особа залежно від конкретного способу використання своїх службових повноважень повинна усвідомлювати: а) ту обставину, що судді (присяжному) відомий спеціальний статус винного, чим і зумовлюється використання службових повноважень. У цьому випадку винний розраховує на використання свого неформального соціального статусу «впливової особи», який разом із тим обумовлений службовим становищем; б) незаконно обмежує суддю, присяжного в правах, можливості реалізації його законних інтересів із безпосереднім використанням службових повноважень. Якщо ж службова особа, вчиняючи вплив на суддю (присяжного), діє поза ситуацією виконання своїх службових обов'язків та не розраховує на соціальне неформальне значення факту обіймання нею

відповідної посади, тобто діє як загальний суб'єкт із застосуванням способів впливу, не обумовлених службовим становищем, кваліфікація дій винного за ч. 2 ст. 376 КК України за ознакою спеціального суб'єкта виключається. При цьому не має значення, як саме сприймав суддя (присяжний) дію винного – як приватної особи (загального суб'єкта) чи як службової.

Однак, якщо винний хоча не бажає, однак свідомо припускає можливість знання суддею, на якого чиниться ним вплив, про його службове становище або ж надає хоча й не достовірне, проте певне імовірне значення цій обставині, здійснюючи заходи впливу (втручання), його дії слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 376 КК України за ознакою вчинення досліджуваного злочину спеціальним суб'єктом. У цьому випадку інтелектуальний момент відношення винним до свого службового становища та його використання як складової певного способу впливу на суддю відображає формулу непрямого умислу. Зазначена специфіка можливих варіацій інтелектуального моменту умислу на вчинення впливу (втручання) на суддю (присяжного), що вчиняється службовою особою з використанням своїх службових повноважень відображає особливості ставлення винного (усвідомлення та бажання) до додаткового факультативного об'єкта втручання в діяльність судових органів, яким можуть виступати суспільні відносини у сфері службової діяльності. Відтак, у цілому відношення до злочинного діяння щодо впливу на суддю, присяжного (втручання у їх діяльність) із відповідним усвідомленням фактичної його сторони, а також соціально-правового значення характеризується ознаками прямого умислу;

2) *соціально-правове значення свого діяння*, що означає розуміння його протиправного характеру. На розуміння протиправності діяння як обов'язкової складової вини у формі умислу вказують Б.В. Волженкін, О.І. Рарог та інші науковці, які займалися проблемами суб'єктивної сторони складу злочину. Гадаємо, з цією думкою варто погодитись. При цьому слід зауважити, що усвідомлення протиправності діяння, однак, не означає, що винний має напевне знати чинне законодавство, в якому закріплюються правові гарантії незалежності суду та заборона втручання в його діяльність, адже, відповідно до ст. 68 Конституції України незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності¹. Усвідомлення протиправності своїх дій передбачає розуміння того, що *винний у самовільно визначений ним спосіб*, тобто всупереч певному встановленому законодавством порядку, впливає не на будь-яку особу, а саме на суддю чи присяжного, тобто посадових осіб органу державної судової влади.

Варто зауважити й на тому, що умисел у злочинах із формальним складом, до числа яких належить і той, що сконструйований в ч. 1 ст. 376 КК України, передбачає усвідомлення протиправності поведінки в межах самого лише діяння як такого, тобто без врахування його результату в аспекті суспільно небезпечних наслідків. Тому в цьому випадку мову вести можливо лише про охоплення умислом винного тієї загрози поставленим під охорону суспільним відносинам, що створюється його діяннями.

Щодо *вольових ознак* (вольового моменту, вольового відношення) умислу при вчиненні втручання в діяльність судових органів у контексті аналізу основного складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 376 КК України, то вони виявляються у *бажанні винного вчинити заходи впливу* на суддю: прохання, погрозу, надати вказівку, поширити у засобах масової інформації критику діяльності судді, присяжного, що не пов'язана з їх правовою оцінкою, чи в інший спосіб вплинути на вказаних суб'єктів. Таким чином, ураховуючи формальну конструкцію досліджуваного складу злочину, вольові ознаки умислу винного обмежуються виключно бажанням вчинити діяння. І хоча прагнення вчинити вплив на суддю і не є самоціллю, а передбачає у більш у віддаленій перспективі іншу мету, пов'язану з коригуванням здійснення зазначеними суб'єктами своїх службових повноважень на користь винного чи інших осіб, й відповідне бажання, все ж останнє виходить за межі складу злочину, ознаки якого закріплені у ч. 1 ст. 376 КК України або ж ч. 2 цієї статті – в частині його вчинення службовою особою з використанням (зловживанням) своїх службових повноважень.

Має певні особливості й зміст вини при вчиненні втручання в діяльність судових органів, якщо воно перешкодило запобіганню злочину чи затриманню особи, яка його вчинила (ч. 2 ст. 376 КК України). В цьому злочині має місце змішана (подвійна) форма вини, при якій до суспільно небезпечного діяння винний ставиться з прямим умислом, а щодо наслідків, зазначених вище – з необережністю. Разом із тим, не виключається й в цілому умисна форма вини.

Змішана форма вини в науці кримінального права зазвичай пов'язується дослідниками з характеристикою суб'єктивної сторони двох типів злочинів. П. С. Матишевський до них відносить: 1) злочини, які пов'язані з порушенням спеціальних правил і настанням шкідливих наслідків (це, зокрема, злочини, передбачені ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 272, ч. 2 ст. 273, ч.ч. 2, 3 ст. 276, ч.ч. 2, 3 ст. 281, ст. 287 КК України); 2) злочини з кількома наслідками, де вина щодо першого, менш тяжкого, виявляється в умислі, а щодо більш тяжкого – в необережності, є наслідком навмисного злочинного діяння [6, с. 144-146]. Аналогічну точку зору висловлюють також і А.М. Музика [7, с. 81], В. О. Навроцький [8, с. 213] та інші вчені. Певні уточнення до цієї позиції пропонує Л.М. Кривоченко. Вчений, зокрема, погоджуючись із першою групою злочинів, для суб'єктивної сторони якої властива змішана форма вини, щодо другої, проте, зазначає, що передбачене законом умисне діяння спричиняє в цьому випадку два різних наслідки: перший (найближчий) є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, другий (віддалений) – *кваліфікаційною* (курсив наш – Г.Б.) ознакою. У цих злочинах до діяння і до першого, обов'язкового, наслідку суб'єктивна сторона виражається в умислі, а у відношенні до іншого (кваліфікованого) наслідку – тільки в необережності (ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 194 КК України) [9, с. 80-81]. Як можна бачити з наведених міркувань, більшістю науковців визнається існування подвійної форми вини визнається виключно у злочинах з основними матеріальними складами. Проте, очевидно, і конструкція

юридичного складу втручання в діяльність судових органів є наочним тому підтвердженням, що аналізована форма вини може мати місце і у кваліфікованих видах злочинів, основний склад яких є формальним. При цьому криміналізація відповідних наслідків спрямована на відображення підвищеного ступеня (а інколи – й характеру) суспільної небезпечності діяння, вчинення якого завдає шкоди суспільним відносинам, які є не однорідними, проте суміжними з тими, що складають основний безпосередній об'єкт конкретного злочину. Суспільно небезпечний наслідок в цьому випадку виступає результатом *особливо* істотної шкоди, що спричиняється суспільним відносинам, заради кримінально-правового захисту яких спеціально створена відповідна норма закону про кримінальну відповідальність.

Саме такими юридично значимими характеристиками можливо, на нашу думку, описати й склад втручання в діяльність судових органів, що призвело до перешкоджання запобіганню злочину чи затриманню особи, яка його вчинила. До суспільно небезпечного наслідку в даній ситуації винний, в залежності від змісту інтелектуального відношення до них може ставитися або ж у формі злочинної самовпевненості, або ж злочинної недбалості.

Отже, якщо винний до суспільно небезпечних наслідків ставився з необережністю, вчинене ним повністю охоплюється ч. 2 ст. 376 КК України та додаткової кваліфікації не потребує. Проте, якщо винний бажає перешкодити запобіганню злочину чи затриманню особи, яка його вчинила, тобто відношення до зазначених наслідків втручання в діяльність судових органів є *умисним*, то такі дії потребують кваліфікації за сукупністю злочинів.

Слушною, в цьому контексті, є думка О. І. Рарога, який зазначає, що, якщо в диспозиції кримінально-правової норми прямо не вказане необережне ставлення до кваліфікуючого наслідку умисного злочину, то заподіяння такого наслідку з необережності повністю охоплюється цією нормою. За наявності умислу стосовно цього наслідку діяння не потребує додаткової кваліфікації лише за умови, що умисне заподіяння того ж самого наслідку не утворює самостійного більш тяжкого злочину, ніж злочин, у якому цей наслідок є кваліфікуючою ознакою [10, с. 498-499]. Вважаємо, є сенс погодитися з цією позицією.

Таким чином, для з'ясування необхідності додаткової кваліфікації втручання в діяльність судових органів за іншою статтею КК України, якою передбачені злочинні наслідки відповідного втручання, як самостійні злочини потрібно встановити тяжкість останніх та співвіднести їх санкцією з ч. 2 ст. 376 КК України. У разі більшої суворості санкції іншої статті КК України, дії винного потребують додаткової кваліфікації як співучасті у вигляді пособництва у вчиненні цього злочину. Саме вплив на суддю, присяжного (втручання у їх діяльність) є способом усунення перешкод на шляху до вчинення іншого злочину іншою особою чи уникнення нею затримання.

Якщо ж вплив на суддю (втручання у його діяльність) чиниться з метою усунення перешкод для подальшого особистого вчинення іншого злочину, то дії винного щодо втручання слід розглядати, як готування до відповідного злочину. При цьому наступне його вчинення необхідно, на нашу думку, вважати суспільно небезпечним наслідком втручання в діяльність судових органів та кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 376 КК України й тією статтею, яка передбачає відповідальність за злочин, до якого винний готування шляхом впливу на суддю.

Підсумовуючи, зазначимо, що зміст вини при вчиненні втручання в діяльність судових органів є визначальною категорією при встановленні дійсної спрямованості суспільно небезпечного посягання та одним з провідних факторів при відмежування досліджуваного складу злочину від суміжних. Установлення конкретних деталізованих характеристик інтелектуальної та вольової ознак умислу чи необережності (щодо наслідків, передбачених ч. 2 ст. 376 КК України) при втручанні в діяльність судових органів є необхідною умовою вірної кваліфікації цього злочину.

ПРИМІТКИ

1. Ця презумпція відома ще з часів Римської імперії як «ignorantia legis neminem excusat» (незнання закону не є виправданням) та становить один із найбільш суттєвих принципів, що фундає примусові механізми виконання (дотримання) норм права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Швалб Ю. М. Психологические модели целеполагания / Ю. М. Швалб. – К.: Стило, 1997. – 240 с.
2. Психологические проблемы целеобразования / О.К. Тихомиров, Э. Д. Телегина, Т. К. Волкова [и др.]. – М.: Наука, 1977. – 318 с.
3. Волков Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность / Б. С. Волков. – Казань: Изд-во Казанского гос. ун-та, 1965. – 136 с.
4. Филановский И. Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению / И. Г. Филановский. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1970. – 173 с.
5. Рарог А. И. Настольная книга судьи по квалификации преступлений: практ. пособ. / А. И. Рарог. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2009. – 181 с.
6. Матишевський П. С. Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / П.С. Матишевський. – К.: А.С.К., 2001. – 486 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 5-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2008. – 1216 с.
8. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В. О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
9. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш [та ін.]; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4 вид., перероб. та доповн. – Х.: Одисей, 2008. – 1017 с.
10. Рарог А. И. Вменение квалифицирующих признаков / А.И. Рарог // Конституционные основы уголовного права: материалы I Всероссийского конгресса по уголовному праву, посвященного 10-летию Уголовного кодекса Российской Федерации. – М.: Велби, 2006. – С. 498-499.